

Αλέξανδρος Σολζενίτσιν: Αποφοιτήριο Λόγος στο Harvard (8 Ιουνίου 1978)

/ [Γενικά](#)

Αλέξανδρος Σολζενίτσιν

Χαίρομαι ειλικρινά που βρίσκομαι μαζί σας με την ευκαιρία αυτή και γνωρίζω προσωπικά αυτό το παλιό και φημισμένο Πανεπιστήμιο. Τα συγχαρητήρια και τις καλύτερες ευχές μου σε όλους τους σημερινούς αποφοίτους.

Το έμβλημα του Harvard είναι η λέξη 'Αλήθεια' ('Veritas'). Πολλοί από σας έχουν ήδη διαπιστώσει, και άλλοι θα το διαπιστώσουν στην πορεία της ζωής τους, ότι η αλήθεια μας διαφεύγει αν δεν συγκεντρώσουμε όλη την προσοχή μας στην αναζήτησή της. Κι ενώ ακόμη εκείνη μας διαφεύγει, παραμένει ωστόσο η ψευδαίσθηση ότι την γνωρίζουμε, και οδηγεί σε πολλές παρανοήσεις. Ακόμη, η αλήθεια σπάνια είναι ευχάριστη: σχεδόν πάντα είναι πικρή. Υπάρχει κάποια πίκρα και στον λόγο μου σήμερα. Θέλω όμως να τονίσω ότι έρχεται όχι από έναν αντίπαλο αλλά από έναν φίλο.

Πριν τρία χρόνια στις Ηνωμένες Πολιτείες είπα κάποια πράγματα που τότε θεωρήθηκαν απαράδεκτα. Σήμερα, πολλοί συμφωνούν με όσα είπα τότε...

Ένας κόσμος διχασμένος

Ο διχασμός στον σημερινό κόσμο είναι αντιληπτός ακόμη και με μια βιαστική ματιά. Οποιοσδήποτε σύγχρονος άνθρωπος αναγνωρίζει εύκολα δυο παγκόσμιες δυνάμεις, που η καθεμιά έχει ήδη τη δύναμη να καταστρέψει την άλλη. Ωστόσο, η κατανόηση του διχασμού συχνά περιορίζεται σ' αυτή την πολιτική έννοια, στην ψευδαίσθηση ότι ο κίνδυνος μπορεί να αποτραπεί με επιτυχείς διπλωματικές διαπραγματεύσεις ή με την επίτευξη μιας στρατιωτικής ισορροπίας. Η αλήθεια είναι ότι το ρήγμα είναι πιο βαθύ και πιο ριζικό, ότι τα χάσματα είναι περισσότερα απ' όσα μπορεί να δει κανείς με πρώτη ματιά. Αυτό το βαθύ πολλαπλό ρήγμα κρύβει τον κίνδυνο μιας πολλαπλής συμφοράς για όλους μας, σύμφωνα με την αρχαία αλήθεια ότι ένα διχασμένο Βασίλειο - στην περίπτωση αυτή η Γη μας - δεν μπορεί να σταθεί.

Σύγχρονοι κόσμοι

[Στο μέρος αυτό ο Σολζενίτσιν παρατηρεί ότι ο κόσμος είναι διχασμένος πολύ περισσότερο απ' ό,τι απλώς σε Δύση και Σοβιετικό μπλοκ. Υπάρχει, για παράδειγμα, ο Τρίτος Κόσμος των υπαναπτύκτων κρατών, καθώς και αυτόνομα έθνη και περιοχές όπως η Ιαπωνία, η Κίνα, η Ινδία, το Ισραήλ και ο Μουσουλμανικός κόσμος. Έτσι στην πραγματικότητα ο κόσμος είναι πολύ πιο ετερογενής - πολιτικά, πολιτισμικά, ιδεολογικά και θρησκευτικά - απ' όσο συχνά αναγνωρίζεται. Σχολιάζει ότι μέχρι τον 20ο αιώνα η Δύση, κινούμενη εν μέρει από μια αίσθηση πολιτισμικής υπεροχής, κυριάρχησε σε μεγάλο μέρος του κόσμου και έφτιαξε μεγάλες αποικιακές αυτοκρατορίες. Ωστόσο, το ρεύμα έχει γυρίσει, και πολλά από αυτά τα έθνη και περιοχές έχουν πλέον διεκδικήσει και ανακτήσει την ανεξαρτησία τους].

Σύγκλιση

Ωστόσο, η τύφλωση της [Δυτικής] υπεροχής συνεχίζεται παρόλα αυτά, και στηρίζει την πεποίθηση ότι τεράστιες περιοχές σε όλο τον πλανήτη θα πρέπει να αναπτυχθούν και να ωριμάσουν στο επίπεδο των σύγχρονων Δυτικών συστημάτων που στη θεωρία είναι τα καλύτερα και στην πράξη τα πιο ελκυστικά. Υπάρχει η πεποίθηση ότι όλοι αυτοί οι άλλοι κόσμοι μόνο προσωρινά εμποδίζονται από κακές κυβερνήσεις ή από βαθιές κρίσεις ή από τη δική τους βαρβαρότητα και αδυναμία κατανόησης να πάρουν το δρόμο της Δυτικής πλουραλιστικής δημοκρατίας και να υιοθετήσουν τον Δυτικό τρόπο ζωής. Οι χώρες κρίνονται με βάση την πρόοδο τους προς την κατεύθυνση αυτή. Ωστόσο, πρόκειται για μια ιδέα που αναπτύχθηκε από την αδυναμία της Δύσης να καταλάβει την ουσία των άλλων κόσμων, από το λάθος να τους μετράει όλους με Δυτική μεζούρα. Η πραγματική εικόνα της

ανάπτυξης του πλανήτη μας είναι εντελώς διαφορετική.

Το άγχος για τον διχασμένο μας κόσμο γέννησε τη θεωρία της σύγκλισης ανάμεσα στις ηγέτιδες Δυτικές χώρες και τη Σοβιετική Ένωση. Είναι μια καταπραϋντική θεωρία που παραβλέπει το γεγονός ότι οι κόσμοι αυτοί καθόλου δεν εξελίσσονται προς την ομοιότητα: κανένας από τους δύο δεν μπορεί να μεταμορφωθεί στον άλλο χωρίς τη χρήση βίας. Εξάλλου, η σύγκλιση αναπόφευκτα σημαίνει αποδοχή και των ελαττωμάτων της άλλης πλευράς, κι αυτό δεν είναι βέβαια καθόλου επιθυμητό.

Αν σήμερα απευθυνόμουν σε ένα ακροατήριο στη χώρα μου και εξέταζα τη συνολική μορφή των χασμάτων του κόσμου, θα είχα επικεντρωθεί στις συμφορές της Ανατολής. Εφόσον όμως η αναγκαστική εξορία μου στη Δύση διαρκεί τώρα τέσσερα χρόνια, και εφόσον το ακροατήριό μου είναι Δυτικό, νομίζω ότι θα έχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον να επικεντρωθώ σε κάποιες πλευρές της Δύσης στις μέρες μας, όπως εγώ τις βλέπω.

Η έκπτωση του θάρρους

Ένα έλλειμμα θάρρους ίσως να είναι το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό που θα σημειώσει ένας εξωτερικός παρατηρητής στη Δύση στις ημέρες μας. Ο Δυτικός κόσμος έχει χάσει το αστικό θάρρος του, τόσο ως σύνολο όσο και χωριστά, σε κάθε χώρα, κάθε κυβέρνηση, κάθε πολιτικό κόμμα, και βέβαια στα Ηνωμένα Έθνη. Ένα τέτοιο έλλειμμα θάρρους είναι ιδιαίτερα ορατό στις ηγετικές ομάδες και την διανοητική ελίτ, και δημιουργεί την εντύπωση ότι το θάρρος έχει χαθεί από ολόκληρη την κοινωνία. Υπάρχουν βέβαια πολλά θαρραλέα άτομα, αλλά δεν έχουν καθοριστική επίδραση στη δημόσια ζωή. Οι πολιτικοί και πνευματικοί γραφειοκράτες δείχνουν κατάθλιψη, παθητικότητα και σύγχυση στις πράξεις και τις δηλώσεις τους, και ακόμη περισσότερο σε θεωρητικές απόπειρες να εξηγήσουν πόσο ρεαλιστικό, λογικό, και νοητικά και ηθικά δικαιολογημένο είναι να βασίζονται κρατικές πολιτικές στην αδυναμία και τη δειλία. Και το έλλειμμα του θάρρους τονίζεται με ειρωνικό τρόπο από τις περιστασιακές εκρήξεις θυμού και ακαμψίας από μέρους των ίδιων γραφειοκρατών όταν αντιμετωπίζουν αδύναμες κυβερνήσεις και αδύναμες χώρες, που δεν υποστηρίζονται από κανέναν, ή ρεύματα που δεν προβάλλουν καμιά αντίσταση. Αυτοί οι ίδιοι όμως είναι βουβοί και παράλυτοι απέναντι σε ισχυρές κυβερνήσεις και απειλητικές δυνάμεις, σε επιτιθέμενους και διεθνείς τρομοκράτες.

Θα πρέπει μήπως να τονίσουμε ότι από την αρχαιότητα το έλλειμμα θάρρους θεωρείται ως η αρχή του τέλους;

Ευημερία

Όταν δημιουργήθηκαν τα σύγχρονα Δυτικά Κράτη, κηρύχθηκε η ακόλουθη αρχή: οι κυβερνήσεις πρέπει να υπηρετούν τον άνθρωπο, και ο άνθρωπος ζει για να είναι ελεύθερος να επιδιώκει την ευτυχία (βλέπε π.χ. την Αμερικανική Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας). Τώρα επιτέλους μέσα στις τελευταίες δεκαετίες η τεχνική και κοινωνική πρόοδος έχει επιτρέψει την πραγμάτωση αυτών των προσδοκιών: το κράτος ευημερίας. Σε κάθε πολίτη έχει δοθεί η επιθυμητή ελευθερία, και υλικά αγαθά σε τέτοια ποσότητα και ποιότητα ώστε να εγγυώνται θεωρητικά την επίτευξη της ευτυχίας, με την ηθικά κατώτερη έννοια που έχει προκύψει στις ίδιες αυτές δεκαετίες. Στη διαδικασία αυτή ωστόσο, έχει παραθεωρηθεί μια ψυχολογική λεπτομέρεια: η συνεχής δίψα για ακόμη περισσότερα πράγματα και ακόμη καλύτερη ζωή και ο αγώνας για την απόκτησή τους έχει χαράξει πολλά Δυτικά πρόσωπα με ανησυχία, ακόμη και κατάθλιψη, αν και συνήθως τέτοια αισθήματα από συνήθεια συγκαλύπτονται. Ο ενεργός και έντονος ανταγωνισμός διαποτίζει όλη την ανθρώπινη σκέψη χωρίς να ανοίγει δρόμο για ελεύθερη πνευματική ανάπτυξη. Η ανεξαρτησία του ατόμου από πολλές μορφές κρατικής καταπίεσης είναι εγγυημένη. οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν δεδομένη ευημερία σε βαθμό που οι πατέρες και οι παππούδες τους ούτε καν ονειρεύονταν. είναι δυνατό να μεγαλώσει κανείς νέους ανθρώπους με τα ιδανικά αυτά, οδηγώντας τους σε φυσική αίγλη, ευτυχία, κατοχή υλικών αγαθών, χρημάτων και ελεύθερου χρόνου, σε μια σχεδόν απεριόριστη ελευθερία απόλαυσης. Ποιος λοιπόν τώρα θα απαρνιόταν όλα αυτά, γιατί και για ποιο σκοπό θα ρισκοκινδύνευε κανείς την πολύτιμη ζωή του για να υπερασπισθεί κοινές αξίες, και ιδιαίτερα σε 'θολές' περιπτώσεις όπου θα πρέπει να προασπίσει την ασφάλεια του έθνους του σε μια μακρινή χώρα; Ακόμη και η βιολογία γνωρίζει ότι η συνεχής απόλυτη ασφάλεια και ευημερία δεν είναι πλεονέκτημα για έναν ζωντανό οργανισμό. Σήμερα, η ευημερία στη ζωή της Δυτικής κοινωνίας έχει αρχίσει να αποκαλύπτει την κακοήθη μάσκα της.

Νομικίστικη ζωή

Η Δυτική κοινωνία έχει δώσει στον εαυτό της την οργάνωση που είναι πιο ταιριαστή για τους σκοπούς της, βασισμένη, θα έλεγα, στο γράμμα του νόμου. Τα όρια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δικαιοσύνης καθορίζονται από ένα σύστημα νόμων: τα όρια αυτά είναι πολύ πλατιά. Οι άνθρωποι στη Δύση έχουν γίνει πολύ επιδέξιοι στα να χρησιμοποιούν, να ερμηνεύουν και να στρεβλώνουν τους νόμους, αν και οι νόμοι γενικά είναι πολύ πολύπλοκοι για να τους καταλάβει ο μέσος άνθρωπος χωρίς τη βοήθεια κάποιου ειδικού. Οποιαδήποτε διαφωνία λύνεται σύμφωνα με το γράμμα του νόμου, και αυτή θεωρείται η υπέρτατη λύση.

Αν κανείς έχει δίκαιο από νομική άποψη, δεν χρειάζεται τίποτε άλλο, κανείς δεν μπορεί να πει ότι μπορεί παρόλα αυτά να μην έχει απόλυτο δίκαιο και να συστήσει αυτοσυγκράτηση, προθυμία απάρνησης των νομίμων δικαιωμάτων, θυσία και ανιδιοτελή κίνδυνο: κάτι τέτοιο θα ακουγόταν απλώς παράλογο. Δεν βλέπει κανείς σχεδόν ποτέ εκούσια αυτοσυγκράτηση. Ο καθένας λειτουργεί στο ακραίο όριο αυτών των νομικών πλαισίων. Μια πετρελαϊκή εταιρία είναι νομικά αφεγάδιαστη όταν αγοράζει μια εφεύρεση ενός νέου τύπου ενέργειας για να εμποδίσει τη χρήση της. Ένας παραγωγός τροφίμων είναι νομικά άσπιλος όταν δηλητηριάζει το προϊόν του για να το κάνει να διαρκεί περισσότερο: εξάλλου, ο κόσμος είναι ελεύθερος να μην το αγοράσει.

Έχω περάσει ολόκληρη τη ζωή μου σε κομμουνιστικό καθεστώς, και θα σας πω ότι μια κοινωνία χωρίς καμία αντικειμενική νομική κλίμακα είναι στ' αλήθεια τρομερή. Όμως μια κοινωνία με μόνη κλίμακα την νομική δεν είναι κι αυτή εντελώς άξια του ανθρώπου. Μια κοινωνία που βασίζεται στο γράμμα του νόμου και ποτέ δεν φθάνει ψηλότερα, πολύ λίγο εκμεταλλεύεται το υψηλό επίπεδο των ανθρωπίνων δυνατοτήτων. Το γράμμα του νόμου είναι υπερβολικά ψυχρό και τυπικό για να έχει ευεργετική επίδραση στην κοινωνία. Όταν ο ιστός της ζωής υφάινεται με νομικίστικες σχέσεις, υπάρχει μια ατμόσφαιρα ηθικής μετριότητας που παραλύει τις ευγενέστερες ορμές του ανθρώπου. Και θα είναι απλώς αδύνατο να αντιμετωπίσουμε τις δοκιμασίες του απειλητικού αυτού αιώνα με μόνο στήριγμα μια νομικίστικη δομή.

Η κατεύθυνση της ελευθερίας

Στη σημερινή Δυτική κοινωνία έχει αποκαλυφθεί η ανισότητα της ελευθερίας να κάνεις το καλό και της ελευθερίας να κάνεις το κακό. Ένας πολιτικός που θέλει να επιτύχει κάτι σπουδαίο και πολύ δημιουργικό για τη χώρα του θα πρέπει να κινηθεί με προσοχή, ακόμη και με φόβο: υπάρχουν χιλιάδες βιαστικοί και ανεύθυνοι επικριτές γύρω του, το κοινοβούλιο και ο τύπος συνεχώς τον αντικρούουν. Καθώς προχωρεί μπροστά, θα πρέπει να αποδεικνύει ότι το κάθε βήμα του είναι στέρεο και απόλυτα άψογο. Μάλιστα ένα εξαιρετικό και ιδιαίτερα χαρισματικό πρόσωπο που έχει κατά νουν ασυνήθιστες και απροσδόκητες πρωτοβουλίες σπάνια βρίσκει την ευκαιρία να τις υποστηρίξει: από την αρχή ακόμη θα του στήσουν δεκάδες παγίδες. Έτσι η μετριότητα θριαμβεύει με τη δικαιολογία των περιορισμών που επιβάλλει η δημοκρατία.

Είναι δυνατό και εύκολο οπουδήποτε να υπονομεύσει κανείς την διοικητική εξουσία, η οποία πράγματι έχει δραστικά μειωθεί σε όλες τις Δυτικές χώρες. Η υπεράσπιση των ατομικών δικαιωμάτων έχει φθάσει σε τέτοια άκρα ώστε να αφήνει την κοινωνία ως σύνολο εντελώς ανυπεράσπιστη απέναντι σε ορισμένα

άτομα. Είναι καιρός στη Δύση να υπερασπιστούμε όχι τόσο τα ανθρώπινα δικαιώματα όσο τις ανθρώπινες υποχρεώσεις.

Η καταστροφική και ανεύθυνη ελευθερία έχει αποκτήσει απεριόριστο χώρο. Η κοινωνία φαίνεται να έχει πολύ λίγη άμυνα απέναντι στην άβυσσο του ανθρώπινου εκφυλισμού, όπως είναι, για παράδειγμα, η κατάχρηση της ελευθερίας για ηθική βία απέναντι σε νέους ανθρώπους, με κινηματογραφικές ταινίες γεμάτες πορνογραφία, έγκλημα και τρόμο. Αυτό θεωρείται μέρος της ελευθερίας και θεωρητικά έχει ως αντίβαρο το δικαίωμα των νέων να μη βλέπουν ή να μην αποδέχονται. Έτσι, η νομικίστικα οργανωμένη ζωή έχει αποδείξει την αδυναμία της να αμυνθεί απέναντι στη διάβρωση από το κακό.

Και τι θα πούμε για το σκοτεινό βασίλειο της ίδιας της εγκληματικότητας; Τα νομικά πλαίσια (τουλάχιστον στις Ηνωμένες Πολιτείες) είναι αρκετά πλατιά ώστε να ενθαρρύνουν όχι μόνο τις ατομικές ελευθερίες αλλά και ορισμένα ατομικά εγκλήματα. Ο ένοχος μπορεί να μείνει ατιμώρητος ή να επιτύχει επιείκεια που δεν την αξίζει, με την υποστήριξη χιλιάδων δημόσιων υπερασπιστών. Όταν μια κυβέρνηση αρχίζει σοβαρή μάχη κατά της τρομοκρατίας, η κοινή γνώμη αμέσως την κατηγορεί ότι παραβιάζει τα αστικά δικαιώματα των τρομοκρατών. Υπάρχουν πολλές τέτοιες περιπτώσεις.

Αυτή η απόκλιση της ελευθερίας προς την πλευρά του κακού έγινε βαθμιαία, αλλά προφανώς γεννήθηκε κυρίως από μια ανθρωπιστική και καλοήθη αντίληψη σύμφωνα με την οποία το κακό δεν είναι έμφυτο στην ανθρώπινη φύση: ο κόσμος ανήκει στην ανθρωπότητα, και όλα τα ελαττώματα της ζωής προκαλούνται από λανθασμένα κοινωνικά συστήματα που πρέπει να διορθωθούν. Κατά παράξενο τρόπο, αν και οι καλύτερες κοινωνικές συνθήκες έχουν επιτευχθεί στη Δύση, υπάρχει ακόμη εγκληματικότητα, και μάλιστα σημαντικά περισσότερη απ' ό,τι στη φτωχή και άνομη Σοβιετική κοινωνία (υπάρχει ένα τεράστιος αριθμός κρατουμένων στα στρατόπεδά μας που χαρακτηρίζονται εγκληματίες, αλλά οι περισσότεροι δεν έχουν διαπράξει κανένα έγκλημα. Απλώς προσπάθησαν να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους απέναντι σε ένα άνομο κράτος καταφεύγοντας σε μεθόδους έξω από ένα νομικό πλαίσιο).

Η κατεύθυνση του τύπου

Ο τύπος επίσης απολαμβάνει βέβαια την ευρύτερη ελευθερία (θα χρησιμοποιώ τον όρο 'τύπος' για όλα τα μέσα ενημέρωσης). Όμως, πώς χρησιμοποιεί την ελευθερία αυτή;

Εδώ και πάλι, το κύριο μέλημα είναι πώς να μη παραβούμε το γράμμα του νόμου.

Δεν υπάρχει καμιά ηθική ευθύνη για παραπληροφόρηση ή δυσαναλογία. Τι είδους ευθύνη έχει ένας δημοσιογράφος προς τους αναγνώστες του ή προς την ιστορία; Αν κάποιος έχει παραπλανήσει την κοινή γνώμη ή την κυβέρνηση με ανακριβείς πληροφορίες ή λανθασμένα συμπεράσματα, γνωρίζουμε καμιά περίπτωση δημόσιας αναγνώρισης ή επανόρθωσης τέτοιων λαθών από τον ίδιο δημοσιογράφο ή από την ίδια εφημερίδα; Όχι, δεν συμβαίνει αυτό, διότι θα έβλαπτε τις πωλήσεις. Θύμα ενός τέτοιου λάθους μπορεί να είναι το έθνος, αλλά ο δημοσιογράφος πάντα τη γλιτώνει. Μπορεί κανείς με ασφάλεια να υποθέσει ότι θα αρχίσει να γράφει τα αντίθετα με ανανεωμένη αυτοπεποίθηση.

Επειδή πρέπει να παρέχουν άμεση και πιστευτή πληροφόρηση, είναι αναγκαίο να καταφεύγουν σε μαντέματα, φήμες και εικασίες για να γεμίζουν τα κενά, και κανένα από αυτά δεν θα επανορθωθεί: θα μείνουν στη μνήμη των αναγνωστών. Πόσες βιαστικές, ανώριμες, επιπόλαιες και παραπειστικές κρίσεις διατυπώνονται κάθε μέρα, προκαλώντας σύγχυση στους αναγνώστες, χωρίς καμιά επαλήθευση. Ο τύπος μπορεί και να αποτυπώνει την κοινή γνώμη και να την παραπληροφορεί. Έτσι, μπορεί να βλέπουμε τρομοκράτες να ηρωοποιούνται, ή απόρρητα σχετικά με την άμυνα του κράτους να αποκαλύπτονται δημόσια, ή μπορεί να γινόμαστε μάρτυρες σε αδιάντροπες παρεμβάσεις στην ιδιωτική ζωή γνωστών προσώπων, με το σύνθημα: «Καθένας δικαιούται να ξέρει τα πάντα». Όμως το σύνθημα αυτό είναι ψεύτικο, χαρακτηριστικό μιας ψεύτικης εποχής: οι άνθρωποι έχουν επίσης το δικαίωμα να μη ξέρουν, κι αυτό είναι πολύ πιο πολύτιμο. Το δικαίωμα να μην τους παραγεμίζουν τις θεϊκές ψυχές τους με κουτσομπολιό, ανοησίες και ματαιολογίες. Ένας άνθρωπος που εργάζεται και ζει μια ζωή με νόημα δεν χρειάζεται αυτή την υπερβολικά φορτική ροή πληροφοριών.

Η βιασύνη και η επιπολαιότητα είναι η ψυχική νόσος του 20ού αιώνα που αντανακλάται περισσότερο από οπουδήποτε αλλού στον τύπο. Η εν τω βάθει ανάλυση ενός προβλήματος είναι ανάθεμα για τον τύπο, που σταματά σε φόρμουλες δημιουργίας εντυπώσεων.

Ωστόσο, παρόλη την κατάστασή του, ο τύπος έχει γίνει η μεγαλύτερη εξουσία στις Δυτικές χώρες, πιο ισχυρή από τη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική. Συνεπώς θα ήθελε κανείς να ρωτήσει: με ποιο νόμο εκλέχθηκε και απέναντι σε ποιον είναι υπεύθυνος; Στην κομμουνιστική Ανατολή ένας δημοσιογράφος απλά διορίζεται ως κρατικός αξιωματούχος. Ποιος όμως έχει δώσει στους Δυτικούς δημοσιογράφους την εξουσία τους, για πόσο καιρό και με ποια δικαιώματα;

Υπάρχει ακόμη μια έκπληξη για κάποιον που έρχεται από την Ανατολή, όπου ο τύπος είναι αυστηρά ενοποιημένος: βαθμιαία ανακαλύπτει μια κοινή τάση προτιμήσεων στο σύνολο του Δυτικού τύπου. Είναι μια μόδα: υπάρχουν γενικά

αποδεκτά σχήματα κρίσης και μπορεί να υπάρχουν κοινά εταιρικά συμφέροντα, με το τελικό αποτέλεσμα να είναι όχι ο ανταγωνισμός αλλά η ενοποίηση. Υπάρχει τεράστια ελευθερία για τον τύπο, όχι όμως και για το αναγνωστικό κοινό, διότι οι εφημερίδες κυρίως δίνουν τόνο και έμφαση στις γνώμες εκείνες που δεν αντιβαίνουν πολύ ανοικτά στη δική τους και την γενική τάση.

Μια μόδα στη σκέψη

Χωρίς καμιά λογοκρισία, στη Δύση οι τάσεις στη σκέψη και οι ιδέες της μόδας διαχωρίζονται προσεκτικά από εκείνες που δεν είναι της μόδας: τίποτε δεν είναι απαγορευμένο, αλλά αυτό που δεν είναι στη μόδα σπάνια θα βρει το δρόμο για να δημοσιευθεί στα περιοδικά ή τα βιβλία ή να ακουσθεί στα κολέγια. Νομικά οι ερευνητές σας είναι ελεύθεροι, αλλά διαμορφώνονται από τη μόδα της ημέρας. Δεν υπάρχει ανοιχτή βία όπως στην Ανατολή: ωστόσο, μια επιλογή που υπαγορεύεται από τη μόδα και την ανάγκη ανταπόκρισης στα πρότυπα της μάζας συχνά εμποδίζει ανεξάρτητα σκεπτόμενους ανθρώπους να συνεισφέρουν στη δημόσια ζωή. Υπάρχει μια επικίνδυνη τάση δημιουργίας αγέλης, που αποκλείει την επιτυχημένη εξέλιξη. Έχω λάβει γράμματα στην Αμερική από πολύ έξυπνους ανθρώπους, ίσως από κάποιον δάσκαλο σε ένα μικρό απομακρυσμένο κολέγιο που θα μπορούσε να κάνει πολλά για την ανανέωση και τη σωτηρία της χώρας του, που όμως η χώρα του δεν τον ακούει διότι τα μέσα δεν ενδιαφέρονται γι' αυτόν. Αυτό γεννά ισχυρές μαζικές προκαταλήψεις, τύφλωση, που είναι ακόμη πιο επικίνδυνη στη δυναμική εποχή μας. Υπάρχει, για παράδειγμα, μια ψευδαισθητική ερμηνεία της τρέχουσας παγκόσμιας κατάστασης. Λειτουργεί ως ένα είδος απολιθωμένης πανοπλίας γύρω από το μυαλό των ανθρώπων. Ανθρώπινες φωνές από 17 χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της Ανατολικής Ασίας δεν μπορούν να την διατρυπήσουν. Θα σπάσει μόνο από τον ανελέητο λοστό των γεγονότων.

Ανέφερα μερικές τάσεις της Δυτικής ζωής που ξαφνιάζουν και σοκάρουν έναν νεοφερμένο στον κόσμο αυτό. Ο σκοπός και ο χώρος της ομιλίας αυτής δεν μου επιτρέπουν να συνεχίσω με την ανασκόπηση αυτή, να εξετάσω την επίδραση των Δυτικών αυτών χαρακτηριστικών σε σημαντικές πτυχές της ζωής [του έθνους] όπως η στοιχειώδης εκπαίδευση και η ανώτερη εκπαίδευση [?...]

Σοσιαλισμός

Είναι σχεδόν παγκόσμια αναγνωρισμένο ότι η Δύση δείχνει σε όλο τον κόσμο ένα δρόμο για επιτυχή οικονομική ανάπτυξη, αν και στα περασμένα χρόνια αυτή διαταράχθηκε σοβαρά από χαοτικό πληθωρισμό. Ωστόσο, πολλοί άνθρωποι που ζουν στη Δύση δεν είναι ικανοποιημένοι από την κοινωνία τους. Την απεχθάνονται ή την κατηγορούν ότι δεν βρίσκεται στο επίπεδο της ωριμότητας που έχει επιτύχει

η ανθρωπότητα. Ένας αριθμός τέτοιων επικριτών στρέφονται προς τον σοσιαλισμό, κι αυτό είναι ένα ρεύμα ψευδές και επικίνδυνο.

Ελπίζω κανείς από τους παρόντες να μη με υποπτευθεί ότι προσφέρω την προσωπική μου κριτική για το Δυτικό σύστημα για να παρουσιάσω τον σοσιαλισμό ως εναλλακτική λύση. Έχοντας δοκιμάσει τον εφαρμοσμένο σοσιαλισμό σε μια χώρα όπου η εναλλακτική λύση έχει πραγματοποιηθεί, σίγουρα δεν θα τον υπερασπισθώ. Ο γνωστός Σοβιετικός μαθηματικός Σαφάρεβιτς, μέλος της Σοβιετικής Ακαδημίας Επιστημών, έχει γράψει ένα εξαιρετικό βιβλίο με τίτλο 'Σοσιαλισμός': είναι μια βαθιά ανάλυση που δείχνει ότι ο σοσιαλισμός οποιουδήποτε τύπου και απόχρωσης οδηγεί σε ολική καταστροφή του ανθρωπίνου πνεύματος και ισοπεδώνει τον άνθρωπο ως τον θάνατο. Το βιβλίο του Σαφάρεβιτς δημοσιεύθηκε στη Γαλλία πριν δυο χρόνια, και μέχρι τώρα κανένας δεν βρέθηκε να το αντικρούσει. Σύντομα θα κυκλοφορήσει στα αγγλικά στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Όχι πρότυπο

Όμως αν με ρωτούσε κανείς αν θα έδειχνα τη Δύση όπως είναι σήμερα ως πρότυπο στη χώρα μου, ειλικρινά θα έπρεπε να απαντήσω αρνητικά. Όχι, δεν θα συνιστούσα την κοινωνία σας στην παρούσα κατάστασή της ως ιδανική για τη μεταμόρφωση της δικής μας. Μέσα από έντονα παθήματα η χώρα μας έχει τώρα επιτύχει μια πνευματική ανάπτυξη τέτοιας έντασης που το Δυτικό σύστημα στην παρούσα κατάσταση πνευματικής εξάντλησής του δεν της φαίνεται ελκυστικό. Ακόμη και αυτά τα χαρακτηριστικά της ζωής σας που μόλις ανέφερα είναι εξαιρετικά λυπηρά.

Ένα αναντίρρητο γεγονός είναι η εξασθένηση των ανθρώπων στη Δύση, ενώ στην Ανατολή γίνονται πιο σταθεροί και δυνατοί. Έξι δεκαετίες για το λαό μου και τρεις δεκαετίες για τους λαούς της Ανατολικής Ευρώπης: στο διάστημα αυτό έχουμε περάσει μια πνευματική εκπαίδευση πολύ πιο προηγμένη από την Δυτική εμπειρία. Η πολυπλοκότητα και το θανάσιμο βάρος της ζωής έχουν δημιουργήσει πιο δυνατούς, βαθείς και ενδιαφέροντες χαρακτήρες από εκείνους που παράγει η τυποποιημένη Δυτική ευημερία.

Συνεπώς αν η κοινωνία μας μεταμορφωνόταν στη δική σας, αυτό θα σήμαινε βελτίωση σε κάποιες πτυχές, αλλά επίσης μια αλλαγή προς το χειρότερο σε μερικές ιδιαίτερα σημαντικές βαθμολογίες. Είναι αλήθεια, χωρίς αμφιβολία, ότι μια κοινωνία δεν μπορεί να παραμείνει σε μια άβυσσο ανομίας, όπως στην περίπτωση της χώρας μας. Είναι όμως υποτιμητικό γι' αυτήν να προτιμήσει την μηχανική νομικίστικη ομαλότητα που έχετε εσείς. Έχοντας περάσει από δεκαετίες βίας και καταπίεσης, η ανθρώπινη ψυχή ποθεί πράγματα πιο υψηλά, πιο ζεστά και πιο αγνά από αυτά που προσφέρουν οι σύγχρονες μαζικές συνήθειες ζωής, που

εισάγονται από την αηδιαστική εισβολή της δημοσιότητας, τον τηλεοπτικό λήθαργο και την ανυπόφορη μουσική.

Όλα αυτά είναι ορατά σε παρατηρητές από όλους τους κόσμους του πλανήτη μας. Ο Δυτικός τρόπος ζωής έχει όλο και λιγότερες πιθανότητες να γίνει το κυρίαρχο πρότυπο.

Υπάρχουν σημαντικές προειδοποιήσεις που δίνει η ιστορία σε μια κοινωνία υπό απειλή ή υπό εξαφάνιση. Τέτοιες είναι, για παράδειγμα, ο εκφυλισμός της τέχνης ή η έλλειψη μεγάλων πολιτικών ανδρών. Υπάρχουν ακόμη και ανοικτές και φανερές προειδοποιήσεις. Το κέντρο της δημοκρατίας και του πολιτισμού σας μένει χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα μόνο για λίγες ώρες, και ξαφνικά πλήθη Αμερικανών πολιτών αρχίζουν να λεηλατούν και να δημιουργούν χάος. Προφανώς η λεία επιφάνεια είναι πολύ λεπτή, το κοινωνικό σύστημα τελείως ασταθές και άρρωστο.

Όμως η μάχη για τον πλανήτη μας, φυσική και πνευματική, μια μάχη κοσμικών διαστάσεων, δεν είναι μια αόριστη υπόθεση του μέλλοντος: έχει ήδη αρχίσει. Οι δυνάμεις του Κακού έχουν αρχίσει την αποφασιστική τους επίθεσή, νιώθετε την πίεσή τους, κι ωστόσο οι οθόνες και τα δημοσιεύματά σας είναι γεμάτα από κατά παρεγγελίαν χαμόγελα και υψωμένα ποτήρια. Προς τι η χαρά;...

Ο ανθρωπισμός και οι συνέπειές του

Πώς φθάσαμε σ' αυτή την αρνητική σχέση δυνάμεων; Πώς ξέπεσε η Δύση από τη θριαμβευτική της πορεία στην παρούσα αρρώστια της; Υπήρξαν μοιραίες στροφές και χαμένες κατευθύνσεις στην εξέλιξή της; Δεν φαίνεται κάτι τέτοιο. Η Δύση προχωρούσε κοινωνικά σύμφωνα με τις διακηρυγμένες προθέσεις της, με τη βοήθεια λαμπρής τεχνολογικής προόδου. Και εντελώς ξαφνικά βρέθηκε στην τρέχουσα κατάσταση αδυναμίας. Αυτό σημαίνει ότι το λάθος πρέπει να βρίσκεται στη ρίζα, στην ίδια τη βάση της ανθρώπινης σκέψης τους περασμένους αιώνες. Αναφέρομαι στην επικρατούσα στη Δύση κοσμοθεωρία που γεννήθηκε αρχικά κατά την Αναγέννηση και βρήκε την πολιτική της έκφραση από την περίοδο του Διαφωτισμού. Έγινε η βάση της διακυβέρνησης και της πολιτικής επιστήμης, και θα μπορούσε να ορισθεί ως ρασιοναλιστικός ανθρωπισμός ή ανθρωπιστική αυτονομία: η διακηρυγμένη και αναγκαστική αυτονόμηση του ανθρώπου από οποιαδήποτε ανώτερη δύναμη πάνω από αυτόν. Θα μπορούσε επίσης να ονομασθεί ανθρωποκεντρικότητα, όπου ο άνθρωπος θεωρείται το κέντρο όλου του υπαρκτού κόσμου.

Η στροφή που εισήχθη με την Αναγέννηση προφανώς ήταν ιστορικά αναπόφευκτη. Ο Μεσαίωνας είχε φθάσει σε φυσικό τέλος από εξάντληση, καθώς είχε γίνει μια

ανυπόφορη δεσποτική καταπίεση της υλικής φύσης του ανθρώπου εν ονόματι της πνευματικής. Όμως, στη συνέχεια στρέψαμε τα νώτα στο Πνεύμα και αγκαλιάσαμε καθετί το υλικό με υπερβολικό και αδικαιολόγητο ζήλο. Αυτός ο νέος τρόπος σκέψης, που μας είχε επιβάλει την καθοδήγησή του, δεν παραδεχόταν την ύπαρξη έμφυτου κακού στον άνθρωπο ούτε έβλεπε κάποιο έργο ανώτερο από την επίτευξη της ευτυχίας πάνω στη γη. Θεμελίωσε τον σύγχρονο Δυτικό πολιτισμό πάνω στην επικίνδυνη τάση να λατρεύει τον άνθρωπο και τις υλικές του ανάγκες. Καθετί πέρα από την σωματική ευεξία και τη συσσώρευση υλικών αγαθών, όλες οι άλλες ανθρώπινες ανάγκες και τα χαρακτηριστικά μιας πιο λεπτής και υψηλής φύσης, αφέθηκαν έξω από τη σφαίρα της προσοχής του κράτους και των κοινωνικών συστημάτων, σαν να μην είχε η ζωή κανένα ανώτερο νόημα. Αυτό άνοιξε το δρόμο για το κακό, που στις μέρες μας ρέει ελεύθερα και συνεχώς. Η ελευθερία από μόνη της δεν λύνει στο ελάχιστο όλα τα προβλήματα της ανθρώπινης ζωής, ενώ αντίθετα προσθέτει πολλά νέα.

Ωστόσο, στις αρχικές δημοκρατίες, όπως στην Αμερικανική δημοκρατία τον καιρό της γέννησής της, όλα τα ατομικά ανθρώπινα δικαιώματα δόθηκαν διότι ο άνθρωπος είναι πλάσμα του Θεού. Δηλαδή, η ελευθερία δόθηκε στο άτομο υπό όρους, με την προϋπόθεση της συνεχούς θρησκευτικής υπευθυνότητάς του. Αυτή ήταν η κληρονομιά των περασμένων χιλίων χρόνων. Πριν από διακόσια ή ακόμη και μόλις πενήντα χρόνια, θα φαινόταν τελείως αδύνατο στη Αμερική ότι μπορούσε ένας άνθρωπος να έχει απεριόριστη ελευθερία απλώς για να ικανοποιεί τα ένστικτα ή τα καπρίτσια του. Στη συνέχεια, ωστόσο, όλοι αυτοί οι περιορισμοί απορρίφθηκαν σε όλη τη Δύση, και επήλθε μια καθολική απελευθέρωση από την ηθική κληρονομιά των Χριστιανικών αιώνων, που ήταν πλούσιοι σε έλεος και θυσία. Τα κρατικά συστήματα έγιναν σε αυξανόμενο βαθμό εντελώς υλιστικά. Η Δύση κατέληξε κυριολεκτικά να επιβάλλει τα ανθρώπινα δικαιώματα, μερικές φορές ακόμη και υπερβολικά, αλλά η αίσθηση υπευθυνότητας του ανθρώπου προς τον Θεό και την κοινωνία όλο και ξεθώριαζε. Στις περασμένες δεκαετίες, η νομικίστικη εγωιστική πλευρά της Δυτικής προσέγγισης και σκέψης έχει φθάσει στο απόγειό της και ο κόσμος κατέληξε σε σκληρή πνευματική κρίση και πολιτικό αδιέξοδο. Όλα τα δοξασμένα τεχνολογικά επιτεύγματα της Προόδου, ακόμη και η κατάκτηση του διαστήματος, δεν λυτρώνουν τον Εικοστό αιώνα από την ηθική φτώχεια που κανένας δεν θα μπορούσε να φαντασθεί ακόμη και μέχρι τον Δέκατο Ένατο.

Μια απροσδόκητη συγγένεια

Καθώς ο ανθρωπισμός στην εξέλιξή του γινόταν όλο και πιο υλιστικός, προσφερόταν όλο και περισσότερο για εκμετάλλευση και χειραγώγηση, πρώτα από

τον σοσιαλισμό και ύστερα από τον κομμουνισμό. Έτσι ο Καρλ Μαρξ μπορούσε να λέει το 1844 ότι «ο κομμουνισμός είναι naturalized ανθρωπισμός».

Αυτή η δήλωση αποδείχθηκε ότι δεν στερείται εντελώς νοήματος. Βλέπει κανείς τα ίδια αγκωνάρια στα θεμέλια ενός αποπνευματικοποιημένου ανθρωπισμού και κάθε μορφής σοσιαλισμού: απέραντο υλισμό, ελευθερία από τη θρησκεία και την θρησκευτική ευθύνη, που στα κομμουνιστικά καθεστώτα έφτασε στο βαθμό της αντιθρησκευτικής δικτατορίας, επικέντρωση σε κοινωνικές δομές με φαινομενικά επιστημονική προσέγγιση (που χαρακτηρίζει τον Διαφωτισμό του Δέκατου Όγδοου αιώνα και τον Μαρξισμό). Δεν είναι τυχαίο ότι όλες οι κούφιες υποσχέσεις και οι όρκοι του κομμουνισμού είναι για τον Άνθρωπο, με κεφαλαίο Α, και την επίγεια ευτυχία του. Με πρώτη ματιά ο παραλληλισμός δείχνει άσχημος: υπάρχουν κοινά γνωρίσματα στη σκέψη και τον τρόπο ζωής της σημερινής Δύσης και της σημερινής Ανατολής; Αυτή όμως είναι η λογική της υλιστικής ανάπτυξης.

Ακόμη, η σχέση αυτή είναι τέτοια, ώστε το ρεύμα του υλισμού που είναι πιο αριστερά πάντοτε καταλήγει να είναι ισχυρότερο, πιο ελκυστικό και νικηφόρο, διότι είναι πιο σταθερό. Ο ανθρωπισμός χωρίς τη Χριστιανική του κληρονομιά δεν μπορεί να αντέξει σε τέτοιον ανταγωνισμό. Παρακολουθούμε την πορεία αυτή τους περασμένους αιώνες και ιδιαίτερα τις περασμένες δεκαετίες, σε παγκόσμια κλίμακα, καθώς η κατάσταση γίνεται όλο και πιο δραματική. Ο φιλελευθερισμός αναπόφευκτα εκτοπίστηκε από τον ριζοσπαστισμό, ο ριζοσπαστισμός αναγκάστηκε να παραδοθεί στον σοσιαλισμό, και ο σοσιαλισμός ποτέ δεν μπόρεσε να αντισταθεί στον κομμουνισμό. Το κομμουνιστικό καθεστώς στη Ανατολή μπόρεσε να σταθεί και να αναπτυχθεί χάρη στην ενθουσιώδη υποστήριξη ενός τεράστιου αριθμού Δυτικών διανοουμένων που το ένωσαν οικείο και αρνούσαν να δουν τα εγκλήματα του κομμουνισμού. Όταν δεν μπορούσαν πλέον να κλείνουν τα μάτια, προσπάθησαν να τα δικαιολογήσουν. Στις Ανατολικές χώρες μας, ο κομμουνισμός έχει υποστεί μια πλήρη ιδεολογική ήττα: είναι μηδενικό και λιγότερο από μηδενικό. Όμως οι Δυτικοί διανοούμενοι τον κοιτάζουν ακόμη με ενδιαφέρον και συμπάθεια, κι αυτό ακριβώς είναι που δημιουργεί την τεράστια δυσκολία της Δύσης να αντισταθεί στην Ανατολή.

Πριν από την καμπή

Δεν εξετάζω εδώ την περίπτωση ενός καταστροφικού παγκοσμίου πολέμου και τις αλλαγές που αυτός θα επέφερε στην κοινωνία. Εφόσον ξυπνούμε κάθε πρωί κάτω από έναν ειρηνικό ήλιο, θα πρέπει να ζούμε μια καθημερινή ζωή. Υπάρχει ωστόσο μια καταστροφή που συντελείται εδώ και πολύ καιρό. Αναφέρομαι στη συμφορά μιας αποπνευματικοποιημένης και άθρησκης ανθρωπιστικής αντίληψης.

Σύμφωνα με μια τέτοια αντίληψη, ο άνθρωπος είναι η λυδία λίθος για κάθε κρίση και αξιολόγηση πάνω στη γη. Ο ατελής άνθρωπος, που ποτέ δεν είναι ελεύθερος από υπερηφάνεια, ιδιοτέλεια, ζήλεια, ματαιοδοξία, και δεκάδες άλλα ελαττώματα. Βιώνουμε σήμερα τις συνέπειες λαθών που δεν προσέχθηκαν στην αρχή του αιώνα. Στο δρόμο από την Αναγέννηση ως τις μέρες μας πλουτίσαμε την εμπειρία μας, αλλά χάσαμε την έννοια ενός Υπέρτατου Τέλειου Όντος που κάποτε συγκρατούσε τα πάθη και την ανευθυνότητά μας. Εναποθέσαμε πολλές ελπίδες σε πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, για να ανακαλύψουμε μόνο ότι χάνουμε το πιο πολύτιμο κτήμα μας: την πνευματική μας ζωή. Στην Ανατολή, αυτή καταστρέφεται από τις ίντριγκες και τις μηχανορραφίες του κυβερνώντος κόμματος. Στη Δύση, την πνίγουν τα εμπορικά συμφέροντα. Αυτή είναι η πραγματική κρίση. Η διαίρεση στον κόσμο είναι λιγότερο τρομερή από την ομοιότητα της αρρώστιας που μαστίζει τα κύρια τμήματά του.

Αν είχε δίκαιο ο ανθρωπισμός που υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος γεννιέται για να είναι ευτυχισμένος, δεν θα γεννιόταν για να πεθαίνει. Εφόσον το σώμα του είναι καταδικασμένο να πεθάνει, η αποστολή του στη γη προφανώς θα πρέπει να έχει μια πιο πνευματική φύση. Δεν μπορεί να είναι η απεριόριστη απόλαυση της καθημερινής ζωής. Δεν μπορεί να είναι η αναζήτηση των καλύτερων τρόπων να αποκτά υλικά αγαθά κι έπειτα χαρωπά να τα εκμεταλλεύεται στο μέγιστο. Θα πρέπει να είναι η εκπλήρωση ενός μόνιμου, σοβαρού καθήκοντος για να γίνει το ταξίδι της ζωής του μια εμπειρία ηθικής αύξησης, έτσι ώστε να αφήνει κανείς τη ζωή καλύτερος άνθρωπος απ' ό,τι την άρχισε. Είναι επιτακτική ανάγκη να αναθεωρήσουμε τον κατάλογο των γενικών ανθρωπίνων αξιών. Είναι εκπληκτικό πόσο λανθασμένος είναι σήμερα. Δεν είναι δυνατό η εκτίμηση της απόδοσης του Προέδρου να περιορίζεται στο πόσα χρήματα βγάζει κάποιος ή αν υπάρχει απεριόριστο απόθεμα βενζίνης. Μόνο η εκούσια, εμπνευσμένη αυτοσυγκράτηση μπορεί να ανυψώσει τον άνθρωπο πάνω από το παγκόσμιο ρεύμα του υλισμού.

Θα ήταν οπισθοδρόμηση να προσκολληθούμε σήμερα στις αποστεωμένες φόρμουλες του Διαφωτισμού. Ο κοινωνικός δογματισμός μας αφήνει τελείως απροστάτευτους μπροστά στις προκλήσεις των καιρών μας.

Ακόμη κι αν γλιτώσουμε την καταστροφή από πόλεμο, οι ζωές μας θα πρέπει να αλλάξουν αν θέλουμε να σώσουμε τη ζωή από την αυτοκαταστροφή. Δεν μπορούμε να αποφύγουμε την αναθεώρηση των θεμελιωδών ορισμών της ανθρώπινης ζωής και της ανθρώπινης κοινωνίας. Είναι αλήθεια ότι ο άνθρωπος είναι υπεράνω όλων; Δεν υπάρχει Υπέρτατο Όν πάνω από αυτόν; Είναι δίκαιο να καθορίζεται η ζωή του ανθρώπου και οι δραστηριότητες της κοινωνίας κατά κύριο λόγο από την υλική αύξηση; Είναι επιτρεπτό να προάγουμε την αύξηση αυτή προς ζημία της

πνευματικής μας ακεραιότητας;

Αν ο κόσμος δεν έχει φθάσει στο τέλος του, έχει πλησιάσει σε μια μεγάλη καμπή της ιστορίας, ίσης σημασίας με τη στροφή από τον Μεσαίωνα στην Αναγέννηση. Θα απαιτήσει από μας μια πνευματική άνοδο, θα πρέπει να ανυψωθούμε σε ένα νέο ύψος όρασης, σε ένα νέο επίπεδο ζωής, όπου η υλική μας υπόσταση δεν θα φέρει την κατάρα του Μεσαίωνα, αλλά, ακόμη σημαντικότερο, η πνευματική μας φύση δεν θα ποδοπατείται όπως στη Σύγχρονη εποχή.

Η άνοδος αυτή θα είναι παρόμοια με την άνοδο στο επόμενο ανθρωπολογικό στάδιο. Δεν μας απομένει κανένας άλλος δρόμος, παρά μόνο προς τα άνω.

Η μετάφραση έγινε από τον φίλο της ιστοσελίδας κ. **Αντώνη Παπαγιάννη**. Το Αγγλικό κείμενο είναι [εδώ](#).

Πηγές: [Αντίφωνο- fdathanasiou.wordpress.com](http://Antifwono-fdathanasiou.wordpress.com)